

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-4-68-78>

УДК 343.8

Гизимчук С.С.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОБАЦІЇ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Анотація. У статті розглянуто поняття та види пробації. Проаналізований досвід провадження пробації у Великій Британії, Нідерландах, Норвегії та Естонії. Автор зазначає, що служба пробації в Англії діє через 35, так званих, регіональних Трастів Служби пробації. Визначені альтернативні види покарання у формі відбування громадських наказів. У статті наголошується на тому, що в Нідерландах пробація існує з метою допомоги в соціальній адаптації тим, хто звільняється з в'язниці. Формами здійснення пробації є надання досудової доповіді та здійснення пробаційного нагляду. Ініціатива щодо складання досудової доповіді може надійти від поліції, прокурора, судді, установи виконання покарань та адвоката. Автор акцентує увагу на тому що латвійська пробація відома своїм позитивним досвідом впровадження електронного моніторингу. У статті зазначається особливості здійснення пробації у Норвегії, яка полягає у тому, що процес відбування покарання організований так, щоб здійснювалося поступове переведення з пенітенціарної установи суворого режиму до установи з менш суворим режимом здійснюється з допомогою реабілітаційних центрів, і завершується відбуванням покарання за межами в'язниці, якщо інше не зумовлено міркуваннями безпеки.

Ключові слова: пробація, покарання, наглядова пробація, досудова пробація, громадські роботи.

Gizimchuk Serhii

Yaroslav Mudryi National Law University

FEATURES OF EXPERIMENTATION IN THE FOREIGN COUNTRIES

Summary. The article deals with the concepts and types of probation. The experience of conducting probation in the United Kingdom, the Netherlands, Norway and Estonia has been analyzed. The author notes that the probation service in England operates through 35, so-called regional Trust Probation Service. Trust in its organizational and legal structure are private or combined associations built as a result of competition of public associations and provide services related to the rehabilitation of offenders, the correction of their behavior, as well as the preparation of pre-trial reports. Identified alternative types of punishment in the form of serving public orders. The article notes that there is a probation in the Netherlands for the purpose of assisting in the social adaptation of those released from prison. The forms of probation include the provision of a pre-trial report and the implementation of probationary supervision. The pre-trial report may come from the police, the prosecutor, a judge, a penitentiary institution and a lawyer. The author focuses on the fact that the Latvian probation is known for its positive experience in the implementation of electronic monitoring. Electronic monitoring is aimed at reducing the number of offenders in penitentiary institutions, promotion of effective use of alternative types of punishment for offenders, promotion of a gradual transition from life in prison to life in freedom; saving taxpayers. The article describes the peculiarities of probation in Norway, which consists in the fact that the punishment process is organized in such a way that the gradual transfer from the penitentiary institution of a strict regime to an institution with a less strict regime is carried out with the help of rehabilitation centers (half-way houses), and ends with serving a sentence outside the prison, unless otherwise determined by security considerations. Probation and correctional services try to organize a process in which the serving of punishment is adjusted to take into account individual needs and resources, unless security considerations provide for another.

Keywords: probation, punishment, supervised probation, pre-trial probation, public works.

Постановка проблеми. Інтеграція України в європейський культурний, освітньо-науковий і правовий простір потребує від держави та суспільства вироблення нових підходів до вирішення багатьох актуальних соціальних проблем, до яких відноситься й запровадження служби пробації. Проблема створення національної моделі пробації в Україні залишається однією з найбільш актуальних та проблемних тем сучасної правової науки. Відсутність в Україні нормального функціонування цього елемента, без якого неможливо уявити будь-яку сучасну національну систему кримінальної юстиції, не може не викликати уваги науковців та практиків. На сьогодні пробація є невід'ємним елементом системи кримінальної юстиції багатьох країн і результатом демократичного розвитку суспільства, який доведений майже двоохотрідною історією розвитку пробації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням цієї проблеми займалися такі вчені як Н.С. Крилова, О.В. Беца, І.В. Бондар, А.П. Гель,

Т.А. Денисова, Р.М. Гура, Д.В. Ягунов, А.В. Серебреннікова, Н.Б. Хугірська та інші. Вагомий внесок у дослідження цього явища також зробили С.Ф. Денисов, О.М. Джужа, В.М. Дрьомін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З'ясувати, які елементи має обов'язково містити пробація в Україні, які перспективи її розвитку, проаналізувати позитивні наслідки у зв'язку з введенням пробації.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз європейського досвіду служби пробації та теоретичне обґрунтування запровадження його в Україні.

Виклад основного матеріалу. Правові, організаційні та функціональні особливості пробації багато у чому обумовлені національними розумінням змісту цього інституту. Переважна частина ознак пробації у різних країнах в основному збігається. За визначенням, яке наведено у підручнику «Сучасне американське кримінальне право»: «Пробація (від англ. Probation – ви-

пробування) – форма умовного засудження, що отримала велике поширення у практиці судів Великобританії, США і деяких інших держав.

Служба пробації в Англії розпочала формуватися понад 100 років тому. У 1907 році було прийнято перший закон, що регламентував діяльність служби пробації. Сьогодні служба пробації діє через 35, так званих, регіональних Трастів Служби пробації.

Ці регіональні Трасти за своєю організаційно-правовою структурою є приватними або комбінованими об'єднаннями, що побудовані в результаті конкуренції громадських об'єднань і надають послуги, пов'язані із реабілітацією правопорушників, корекції їх поведінки, а також підготовкою досудових доповідей [1].

Система послуг щодо реабілітації правопорушників побудована на принципах конкуренції. Залучаються такі служби, які надають більш якісні послуги у цій галузі, що зумовлюють зменшення рецидиву правопорушень. Їх робота оплачується Міністерством юстиції. Наприклад, якщо Траст не справляється із своїми функціями, то обирається інша організаційно-правова структура, яка може вплинути результатами своєї роботи на зменшення рецидиву злочинів [2].

Зокрема, державою може бути поставлено завдання, що у разі досягнення зменшення рецидиву на 3% протягом певного періоду, зберігається бюджет фінансування організації (Трасту) на цей же період або збільшується. Якщо цей показник не виконується, то 10% бюджету буде перерозподілено на інші організації, які надають більш якісні послуги з реабілітації правопорушників [1].

Тому, об'єктивно таке приватне об'єднання (Траст) зацікавлене, зберігаючи свій статус, надавати більш якісні послуги із реабілітації правопорушників, ніж державне – діяльність якої, раніше, була спрямована лише на виконання посадових завдань.

Основними завданнями служби пробації є: супроводження осіб, звільнених умовно-достроково; забезпечення виконання альтернативних видів покарання (так званих громадських наказів) [3].

Важливою складовою діяльності Трастів є система оцінка ризиків і потреб (ризиків вчинення нових правопорушень і потреб правопорушників, які він намагався вирішити через вчинення порушення).

Ця система є стандартизованим Міністерством юстиції методом збору і оцінки відповідної інформації для наступних цілей: оцінка можливого повторного скоєння злочину; ідентифікація і класифікація соціальних та особистих проблем особи, які мають відношення до злочину; оцінка ризику серйозної шкоди, ризик по відношенню до індивідуумів і інших ризиків; ідентифікація чинників, які зменшать ризик шкоди від злочинця; висвітлення проблем, які потрібно вирішити в роботі із злочинцем; визначення потреб для подальшої оцінки фахівцем; визначення змін протягом періоду спостереження/покарання [1].

Альтернативним видом покарання є відбування громадських наказів. Громадські накази – це комбінація різних видів покарань або заходів, спрямованих на зменшення ризику рецидиву вчинення злочинів; відшкодування збитків (іноді безпосередньо до жертви злочину) [1].

Громадські накази передбачають:

1. *Безкоштовна робота* (також відомо як громадські роботи, або «Відшкодування збитків суспільству»). Правопорушники мають відпрацювати – виконати фізичну або розумову роботу в громаді від 40 до 300 годин.

2. *Програми корекції поведінки*. Програми корекції поведінки розроблені з метою прогнозування можливої поведінки засудженого, що може сприяти вчиненню злочину. Програма охоплює різні види злочинів, включаючи домашнє насильство, злочини на сексуальному підґрунті (до речі майже половина правопорушників мають відхилення на сексуальному підґрунті), керування автомобільними засобами у нетверезому стані та інші. Курс програми складається з 30 сесій тривалістю по 2 години кожна і проводиться у групах по 10 осіб, які вчинили схожі за природою злочини. Також, правопорушники проходять курс програм з навчання, здобуття робочих навичок і освіти, що в майбутньому сприятиме їх працевлаштуванню.

3. *Програми з реабілітації наркотичної залежності*. Зазначена програма вимагає від правопорушника пройти курс лікування як мінімум протягом шести місяців, щоб зменшити або виключити залежність від наркотиків. При цьому від особи вимагається проходити регулярні тести-перевірки на присутність наркотичних засобів [3].

4. *Програми з реабілітації алкогольної залежності*. Зазначена програма вимагає від правопорушника пройти курс лікування, щоб зменшити або виключити залежність від алкоголю.

5. *Комендантська година*. Зазначене покарання вимагає від правопорушника знаходитися у вказаному місці протягом певного періоду (від двох до 12 годин щоденно) до шести місяців. Цей процес контролюється за допомогою електронного моніторингу.

6. *Участь у спеціальних програмах*. Суд може призначити правопорушнику взяти участь у спеціальних учбових програмах, навчальних програмах з основних робочих навичок та заходах з відшкодування шкоди жертвам злочинів. Зазначені програми тривають до 60 днів.

7. *Судове рішення щодо позбавлення права займатися певною діяльністю*. Суд може призначити правопорушнику утримуватися від певного роду діяльності від одного дня до трьох років. Засудженому забороняється відвідувати місця продажу алкогольних напоїв, відвідування футбольних матчів або контакт з дитиною [2].

8. *Обмеження пересування*. Суд може призначити правопорушнику утримуватися відвідувати певні місця до двох років. Цей процес контролюється за допомогою електронного моніторингу.

9. *Обмеження, що стосуються місця проживання*. Суд може призначити правопорушнику проживати тільки за конкретним місцем проживання: гуртожиток або приватна адреса.

10. *Лікування психічних вад*. Суд може призначити правопорушнику пройти курс лікування психічних вад відповідно до розпорядженню доктора або психолога.

11. *Центр відвідування*. Центр відвідування – це умовно виправний заклад, з обов'язковою щоденною присутністю, для правопорушників віком від 18 до 24 років, які раніше не були засуджені

до покарання, пов'язаного з позбавленням волі. Ті ж, які звільнилися з установ виконання покарань і вчинили тяжкі злочини перебувають у ньому на постійній основі протягом трьох місяців.

Іншим нетяжким правопорушником може призначатися відвідування такого центру у визначені дні, при цьому, залишаючись, удома із сім'єю і працюючи на роботі.

У Нідерландах пробація існує понад 200 років і була заснована з метою допомоги в соціальній адаптації тим, хто звільняється з в'язниці.

Однією із форм пробації є надання досудової доповіді. Ініціатива щодо складання такої доповіді ("поради") може надійти від поліції, прокурора, судді, установи виконання покарань та адвоката. "Порада" може надаватися у таких випадках: одразу після затримання особи; перед призначенням покарання; перед умовно-достроковим звільненням [4].

Процедура підготовки досудової доповіді перед внесенням покарання дещо схожа з моделлю, яка використовується в Україні. На запит судді або прокурора вивчається історія правопорушень особи, умови життєдіяльності, стосунки у суспільстві тощо.

Відповідно до законодавства Нідерландів пробаційний нагляд здійснюється з такими категоріями: особи, що мають умовний вирок (до винесення вироку); особи, звільнені від відбування покарання з випробуванням; особи, раніше звільнені з установ виконання покарань, у т.ч. на умовах електронного моніторингу; особи, умовно-достроково звільнені; психічно хворі особи.

Під час пробаційного нагляду відносно клієнта можуть застосовуватись такі заходи: обов'язкові бесіди, контакти; візити; контакт з соціальними службами; зв'язок з соціальною мережею/сім'єю; контакт з поліцією, в'язницею; корекційні бесіди; лікування; мотиваційне інтерв'ювання; поведінкові тренінги; встановлення ризиків [5].

У Нідерландах широко застосовуються електронні браслети. Використовуються як радіочастотні так і GSM-браслети. Електронний моніторинг комбінується з пробаційним наглядом. Може застосовуватись при затриманні особи на досудовому етапі, якщо є підозра щодо нанесення шкоди потерпілій стороні; при короткостроковій відпустці з в'язниці (до 48 годин); при звільненні з в'язниці за рішенням адміністрації. Як правило з в'язниці після відбуття 2/3 покарання засуджені звільняються умовно-достроково, та до них застосовується електронний моніторинг. Попередньо здійснюється оцінка умов та обставин на предмет можливості застосування електронного браслету. Він застосовується з метою перевірити, чи готова звільнена особа до життя у суспільстві. У такому випадку він встановлюється на строк до 1 року [4].

У Нідерландах також застосовуються акредитовані пробаційні програми. Програми схвалюються на термін 5 років зовнішнім комітетом акредитації Міністерства юстиції, до складу якого входять науковці, психологи та інші фахівці. Вид пробаційної програми вказується в "пораді", що подається до суду. Програми застосовуються до клієнта під час нагляду. Їх проводять офіцери, які пройшли відповідне підвищення кваліфікації. Програми базуються на когнітивно-поведінковому втручанні і мають на меті досягнення змін у поведінці правопорушника. Пробаційні

програми можуть бути групові, індивідуальні та для людей з ментальними відхиленнями [2].

Латвійська пробація відома своїм позитивним досвідом впровадження електронного моніторингу.

Метою впровадження електронного моніторингу (ЕМ) є: зменшення кількості правопорушників в установах виконання покарань; сприяння ефективному застосуванню альтернативних видів покарань для правопорушників, ризик яких можна контролювати у середовищі громади, які мають мотивацію і вміння бути продуктивними членами суспільства (зайнятість, сім'я, соціальний капітал тощо); сприяння поступовому переходу від життя у в'язниці до життя в умовах свободи; економія коштів платників податків [6].

Правопорушник має можливість подати заявку на дострокове звільнення з в'язниці із застосуванням електронного нагляду – *back door model*.

Електронний моніторинг застосовується строком від 1 до 12 місяців (за рішенням суду). При звільненні на ЕМ раніше ніж настання пільги умовно-дострокового звільнення з установи виконання покарань (не раніше як за 12 місяців). За будь-яким умовно-достроковим звільненням може застосовуватись ЕМ до закінчення строку УДЗ (усі правопорушники, які звільняються умовно-достроково, перебувають під наглядом, однак до деяких з них застосовують електронний нагляд до 12 місяців (за рішенням суду) [6].

У зв'язку із впровадженням електронного нагляду за правопорушниками, кожен територіальний підрозділ Служби пробації Латвії оснащено автотранспортом. Якщо базова станція передає тривожний сигнал до Центру моніторингу, працівник територіального офісу пробації має попередньо перевірити інформацію та здійснити виїзд за місцем проживання [7].

У Норвегії співробітники служби пробації здійснюють нагляд за засудженими, забезпечують виконання умов домашнього арешту, з електронним моніторингом чи без нього, та складають досудові доповіді.

Процес відбування покарання організований так, щоб здійснювалося поступове переведення з пенітенціарної установи суворого режиму до установи з менш суворим режимом здійснюється з допомогою реабілітаційних центрів (домів на півдорозі – *half-way house*), і завершується відбуванням покарання за межами в'язниці, якщо інше не зумовлено міркуваннями безпеки. Пробація і вправні служби намагаються організувати процес, в якому відбування покарання коригується з урахуванням індивідуальних потреб і ресурсів, якщо міркування безпеки не передбачають іншого [8].

У Норвегії існує спеціальний вид установи виконання покарань – *half-way house*. У ній правопорушники відбувають останню частину покарання перед умовно-достроковим звільненням. Основні принципи функціонування установи: гарантія безпеки, довірливі стосунки із засудженими та динамічна безпека. З кожним правопорушником окремий куратор проводить роботу щодо того, як знову навчитися жити у відкритому суспільстві (оплата комунальних послуг, купівля товарів, користування транспортом, приготування їжі, побут).

У Норвегії також існує можливість винесення рішення про превентивне утримання. Така

санкція застосовується судом щодо небезпечних і психічно здорових правопорушників, коли звичайний вирок з позбавленням волі на певний час не вважається достатнім для захисту суспільства. Превентивне утримання застосовується до осіб, які звинувачуються в злочинах, що становлять загрозу життю, здоров'ю чи свободі інших людей, та щодо яких існує значний ризик повторного скоєння злочину аналогічної тяжкості. По закінченні мінімального періоду превентивного затримання проводиться оцінка подальшої небезпечності правопорушника. У разі підтвердження небезпеки період утримання може бути подовжений судом на строк до п'яти років. Через певний час процедура повторюється і превентивне утримання, в принципі, може трансформуватись у довічне ув'язнення. Виправна служба несе відповідальність за тісне співробітництво з правопорушником у напрямі зменшення його рівня ризику [8].

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши досвід зарубіжних країн можна зробити висновок, що залежно від національних особливостей діяльність служби пробачії мають функції щодо надання інформації і рекомендацій суду та ін-

шим зацікавленим відомствам з метою сприяння в ухваленні обґрунтованого і справедливого рішення; надання допомоги і підтримки засудженим, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, в підготовці до звільнення і соціальної адаптації; контролю і надання допомоги достроково звільненим; проведення заходів у рамках відновного правосуддя; надання допомоги потерпілим від злочинів; забезпечення виконання альтернативних видів покарання.

Пробачія зарубіжних країн характеризується застосуванням широкою системою наглядових та соціально-виховних заходів, як можуть включати обов'язкові бесіди, контакти; візити; контакт з соціальними службами; зв'язок з соціальною мережею/сім'єю; контакт з поліцією, в'язницею; корекційні бесіди; лікування; мотиваційне інтерв'ювання; поведінкові тренінги; встановлення ризиків.

З метою скорочення рецидивної злочинності, забезпечення безпеки суспільства та справедливого здійснення правосуддя в Україні доцільно використовувати позитивний досвід здійснення пробачії в зарубіжних країнах.

Список літератури:

1. Звіт про досвід діяльності служби пробачії Великої Британії, який вивчено під час службового відрядження до цієї країни міжвідомчої делегації від Державної пенітенціарної служби України протягом 19-24 березня 2012 року у рамках проекту Ради Європи «Підтримка в'язничної реформи в Україні». URL: <http://www.probation.gov.ua>
2. Лутченко А.В. Запровадження пробачії в Україні: європейський досвід. *Вісник*. 2017. № 142. С. 103–107.
3. Рекомендація CM/Rec(2010)1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробачії. URL: <https://rm.coe.int/16806f4097>
4. Звіт про результати службового відрядження закордон представників Центру пробачії у складі міжвідомчої делегації від України до Нідерландів у період з 26 по 30 листопада 2018 року. URL: <http://www.probation.gov.ua>
5. Ягунів Д.В. Концепція пробачії: історичний розвиток, сучасні трансформації та перспективи подальшого розвитку. *Актуальні проблеми європейської інтеграції*. 2012. № 8. С. 298–314.
6. Звіт про результати службового відрядження за кордон української делегації до Латвії у період з 25-27 листопада 2018 року. URL: <http://www.probation.gov.ua>
7. Новікова К.А. Співвідношення обмеження волі і пробачії: зарубіжний досвід. *Право і безпека*. 2014. № 1(52). С. 95–99.
8. Звіт про результати службового відрядження за кордон делегації Державної установи «Центр пробачії» до Королівства Норвегія у період з 24-28 вересня 2018 року. URL: <http://www.probation.gov.ua>

References:

1. Zvit pro dosvid diialnosti sluzhby probatsii Velykoi Brytanii, yakyi vvychno pid chas sluzhbovoho vidriadzhenia do tsiiiei krainy mizhvidomchoi delehatsii vid Derzhavnoi penitentsiarnoi sluzhby Ukrainy protiahom 19-24 bereznia 2012 roku u ramkakh proektu Rady Yevropy «Pidtrymka v'iaznychnoi reformy v Ukraini» [A report on the experience of the British probation service studied during the official mission to this country of an interdepartmental delegation from the State Penitentiary Service of Ukraine during March 19-24, 2012, within the framework of the Council of Europe project "Supporting Prison Reform in Ukraine"]. URL: <http://www.probation.gov.ua>
2. Lutchenko A.V. (2017). Zaprovadzhenia probatsii v Ukraini: yevropeiskyi dosvid [Introduction of probation in Ukraine: European experience]. *Herald*, no. 142, pp. 103–107.
3. Rekomendatsiia CM/Rec 1 Komitetu Ministriv derzhavam-chlenam pro Pravyla Rady Yevropy pro probatsii (2010) [Recommendation CM / Rec (2010) 1 of the Committee of Ministers to Member States on the Council of Europe's Rules on Probation]. URL: <https://rm.coe.int/16806f4097>
4. Zvit pro rezultaty sluzhbovoho vidriadzhenia zakordon predstavnykiv Tsentru probatsii u skladi mizhvidomchoi delehatsii vid Ukrainy do Niderlandiv u period z 26 po 30 lystopada 2018 roku [Report on the results of the official business trip abroad of representatives of the Center for probation as part of an interdepartmental delegation from Ukraine to the Netherlands from 26 to 30 November 2018]. URL: <http://www.probation.gov.ua>
5. Yahunov D.V. (2012). Kontseptsii probatsii: istorychnyi rozvytok, suchasni transformatsii ta perspektyvy podalshoho rozvytku [Concepts of probation: historical development, modern transformations and prospects for further development]. *Actual problems of European integration*, no. 8, pp. 298–314.
6. Zvit pro rezultaty sluzhbovoho vidriadzhenia za kordon ukrainskoi delehatsii do Latvii u period z 25-27 lystopada 2018 roku [Report on the results of the official business trip abroad of the Ukrainian delegation to Latvia from November 25-27, 2018]. URL: <http://www.probation.gov.ua>
7. Novikova K.A. (2014). Spivvidnoshennia obmezhenia voli i probatsii: zarubizhnyi dosvid [Ratio of restriction of will and probation: foreign experience]. *Right and safety*, no. № 1(52), pp. 95–99.
8. Zvit pro rezultaty sluzhbovoho vidriadzhenia za kordon delehatsii Derzhavnoi ustanovy «Tsentri probatsii» do Korolivstva Norvehiia u period z 24-28 veresnia 2018 roku [Report on the results of official business trip abroad of the Delegation of the State Institution "Probation Center" to the Kingdom of Norway in the period from September 24-28, 2018]. URL: <http://www.probation.gov.ua>